

Till sammanhållningens försvar

Essä om nationen, demokratin och välståndet

av Ilan Sadé

Två styrelsemodeller

Människan är ett politiskt djur, *zoon politikon*, innebärande att hon lever i grupp med andra människor, varvid en viss ordning måste råda och vissa maktfrågor lösas. Om det uppstår ett maktvakuum, fylls det genast. När man försöker sortera och karakterisera de politiska styrelse- och organisationsformer som har förekommit genom historien, tycks det mig möjligt att inordna dem på en skala mellan två renodlade styrelsemodeller. Den ena modellen väljer jag att benämna *det mångkulturella imperiet*, medan dess motpol får namnet *det enhetliga nationsstyret*.

Det mångkulturella imperiet kännetecknas av att den geografiska yta som statsbildningen omfattar befolkas av flera olika kulturgrupper – olika folk. Dessa styrs av en exklusiv elit, som främst ser det som sin uppgift att vidmakthålla sitt herravälde över området och se till så att de olika folken kan leva sida vid sida, utan alltför mycket friktion. Makten är koncentrerad, men samtidigt väldigt begränsad i sitt omfång. Eliten brukar reproducera sig själv, men kan ibland ta in ”nytt blod” från menigheten. Folken har ofta stor autonomi att förvalta och sköta sig själva, så länge de inte skapar oro i riket. Då kan imperiet – läs makteliten – tvingas till våld för att återställa ordningen. Inte sällan bygger styret på ett slags kontrakt mellan makteliten och de högsta företrädarna för de olika folkgrupperna. Ett visst folk ska t ex vara lojalt mot härskaren och betala skatt, mot att härskaren lovar att vara en stark beskyddare om någon fruktad granne skulle börja bråka. Sådana arrangemang uppstår även spontant inom statsbildningar som är så svaga att centralmaktens våldsmonopol har gått förlorat.

Historien är fullständigt överfull av exempel som platsar i ovanstående beskrivning. Från de antika monarkierna, via medeltidens feodala arrangemang till storheter som Osmanska riket, Habsburg, de muslimska kalifaten och det brittiska imperiet. Listan kan göras lång. Märk väl att jag med ”imperium” inte enbart avser ett stort och mäktigt

rike; även förhållandevis små sammanslutningar kan enligt den använda definitionen betraktas som imperier.

Mot denna modell står det enhetliga nationsstyret. Gemensam nämnare för alla de styrelseformer som platsar i denna kategori är att den geografiska yta som styret omfattar i huvudsak eller helt och hållet befolkas av en enda folkgrupp. Det finns en folklig inblandning i styret och fler folkliga angelägenheter regleras och handhas av den översta makten än i imperiefallet. Samhällseliterna har ofta mycket svårt att isolera sig från folket för att sköta styrningen på egen hand. Lojaliteten gentemot styret kan potentiellt bli mycket stark och ha andra förtecken än kyliga, geopolitiska beräkningar. Blir det politisk oro eller strider med något grannfolk, eller med någon grupp inom det geografiska området, kan uppgörelsen i gengäld bli både oförsonlig och förödande blodig.

Det enhetliga nationsstyret kan på sätt och vis anses ha funnits under den så kallade förhistoriska tid då den vandrande folkstammen utgjorde den högsta politiska enheten. Utvecklade varianter kan anses ha uppstått under antiken, genom grekiska stadsstater och den romerska republiken, samt i mindre furstendömen och stadsstater under senare perioder. Norden har alltid haft en stark dragning i denna riktning, med Island som det mest lysande exemplet. Det enhetliga nationsstyrets storhetstid har dock infunnit sig under de senaste 100 åren¹, med den amerikanska revolutionen för snart 250 år sedan som startskott. Koncept som *land* och *nation* är en del av modellen, liksom den demokratiska staten, såsom vi känner den. Många begrepp och tankefigurer i vår föreställningsvärld, som vi idag tar för givna, är förbundna med denna styrelsemodell.

Den europeiska välfärdsmodellen enligt Tony Judt

Det mångkulturella imperiet har periodvis varit helt dominant som samhällsmodell. I takt med den industriella revolutionen, de teknologiska framstegen och den standardiserade utbildningen av de breda folklagren, togs emellertid stora steg i det enhetliga nationsstyrets riktning. Idén om ett folkligt *vi*, som ska sammanfalla med den viktigaste politiska nivån – staten – slog rot på allvar. Tillit kan på så sätt växa fram mellan människor som aldrig har träffat varandra, samt i förhållandet mellan människan – som nu blir *medborgare*, inte undersåte – och staten. Det demokratiska

¹ Dessa ord skrivs faktiskt exakt på 100-årsdagen för Första världskrigets utbrott – det krig som ledde till de sista kontinentaleuropeiska imperiernas sammanbrott.

styrelseskicket och statens roll som omfördelare av resurser och verksamhetsutövare för allmän välfärd följde tätt i demokratins spår.

De nationalistiska och sedermera totalitära katastroferna i Europa under perioden 1914-1945 i väst och 1914-1989 i öst är knappast tänkbara utan det enhetliga nationsstyret som medverkande faktor. Dessa katastrofer kan betraktas som modellens – och mänsklighetens – värsta misslyckande. Lärdomen man kan dra lyder emellertid inte att modellen borde överges helt och hållet. Det enhetliga nationsstyret har, rätt hanterat, visat sig kunna skapa både inre och yttre fred, liksom det även har lyckats åstadkomma stor individuell frihet och en aldrig tidigare skådad jämlikhet.

En tänkare som bekände sig till den klassiskt socialdemokratiska strömfåran, samtidigt som han betonade vikten av att värna om det enhetliga nationsstyret, var den sedan några år bortgångne Tony Judt. Denne brittisk-amerikanske historiker pläderar bitvis riktigt bra i pamfletten *Ill Fares the Land*² för en socialdemokrati av den gamla stammen, som hade så stort inflytande på europeisk politik under de gyllene 30 åren 1945-1975. Detta, betonar Judt, även i länder där det inte primärt var socialdemokratiska partier som stod för politiken, såsom i det av kristdemokrater dominerade Västtyskland.

Det finns ett och annat som jag inte finner övertygande i Judts stridsskrift. Exempelvis har han en tendens – ack, detta klassiska felslut! – att se orsakssamband som passar hans tes, när det lika gärna kan vara fråga om korrelationer, eller rentav omvända orsakssamband. Ett exempel: den fantastiska välståndsutvecklingen och den snabba ekonomiska tillväxten i västvärlden år 1945-1973 sammanföll med klassisk socialdemokratisk politik, med omfattande offentliga investeringar i sådant som välfärdstjänster och infrastruktur, utbyggnad av socialförsäkringarna, det offentliga utbildningsväsendet, och så vidare. Judt drar helt uppenbart slutsatsen att den socialdemokratiska samhällsmodellen är *orsaken* till framgångarna, när det lika gärna kan förhålla sig så att väljarna i länder med rekordtillväxt har valt att ”unna sig” en generös offentlig välfärdspolitik och växande skattetryck. Rekordåren lär helt enkelt kunna förklaras genom att flera gynnsamma omständigheter sammanföll.

² Tony Judt, *Ill Fares the Land*, Penguin Books 2010

Trots invändningar av detta slag finns det åtskilligt viktigt i Judts bok, härrörande från en seriös tänkare på den moderna (märk väl: ej postmoderna) vänsterkanten. Judt noterar utan omsvep att tämligen homogena nationer är en förutsättning för den välfärdsstat som han prisar. Inom förhållandevis homogena nationer finns förutsättningar för ömsesidig tillit och solidaritet av ett slag som aldrig kan uppstå mellan sinsemellan främmande kulturgrupper. Detta underbygger demokratin, medborgarnas acceptans av statens auktoritet och deras vilja att låta staten omfördela resurser och investera i gemensamma projekt. Ekonomisk och social jämlikhet främjas, vilket i sin tur ökar den ömsesidiga tilliten ytterligare. Judt menar även att det är den grundande generationen, som hade utstått kristider och det fruktansvärda kriget, som genom sin vilja att finna kollektiva lösningar på kollektiva problem var en nödvändig förutsättning för projektet. Läxan från mellankrigstiden var att aldrig någonsin mer låta ekonomin falla fritt, med massarbetslöshet och politiska oroligheter som följd. Staten ska istället på keynesianskt vis intervenera, vilket förstås förutsätter att den har tillräckliga reserver och kredit.

Enligt Judt är det hans egen generation, 40-talisterna, som genom sin individualismrevolt vid universiteten under slutet av 60-talet banade väg för den förstörelse av det gemensamma som han anser har kännetecknat de västerländska samhällena från 80-talet och framåt. Trots alla marxistiska och socialistiska förtecken, var ju, som bekant, 68-revolten ett jagets uppror mot kollektivet. Identitetspolitiken, som Judt inte har någonting till övers för, är en del i detta ego-projekt. Självklart har det kommit en del gott ur brottet med det förgångna, såsom stärkta rättigheter för kvinnor och HBT-personer. Samtidigt kan vi inte bortse från att 40-talisterna många gånger slängde ut barnet med badvattnet. Judt konstaterar att välfärdssamhällena i västvärlden byggdes upp med hjälp av (med dagens mått) konservativa värderingar på individnivå och expansiv politik på samhällsnivå. Det fanns en ideologisk närhet mellan socialdemokratin och socialkonservatismen. 68-revolten förde med sig ett värderingsskifte, varefter den nya individualismen lät sig förenas med konsumtionskultur och en nedvärdering av den offentliga sektorn. I den anglosaxiska världen var radarparet Margaret Thatcher och Ronald Reagan en symbol för detta skifte, påpekar Judt. Thatcher: "Det finns ingenting sådant som samhälle"³. Reagan: "I denna kris, är inte regeringen någon lösning på vårt problem; regeringen *är* problemet."⁴

³ Intervju, *Woman's Own*, 23 sept. 1987, <http://www.margaretthatcher.org/document/106689>

⁴ Inaugural Address, 20 jan. 1981, http://www.reaganfoundation.org/pdf/Inaugural_Address_012081.pdf

Även om Judt är orättvis i sin helhetsbedömning av dessa två viktiga ledare i västvärldens demokratiska historia, är det svårt att inte hålla med honom i kritiken av deras ensidiga uppfattning om samhället och politikens roll.

Det enhetliga nationsstyrets överlägsenhet

Man kan och ska givetvis fråga sig om det verkligen är så illa med ett mångkulturellt imperium, som alternativ till det enhetliga nationsstyret. Historien talar dock för det sistnämndas överlägsenhet, om målet är att skapa livskraftiga, vinstgivande och jämlika samhällen.

Till att börja med, är demokratin – den som Winston Churchill har utnämnt till det minst dåliga valet av de alternativ som står oss till buds – ett styrelseskick som bara tycks kunna förverkligas inom nationer. Ett folkstyre under ett gemensamt tak är beroende av ömsesidig tillit. För att vi som skiljaktiga medborgare ska kunna respektera vad flertalet har beslutat, måste vi ha en grundläggande tro på att delar av eller hela denna majoritet inte enkom drivs av att se till sina egna snäva intressen. Omvänt har majoriteten ett behov av att veta att minoriteten inte utgör något verkligt, existentiellt hot mot samhället i allmänhet och mot sagda majoritet i synnerhet. Det måste finnas en grundmurad tro på att vi, trots meningsskillnader om *vad* gemenskapens bästa består i, ändå delar målsättningen *att* vi vill verka för gemenskapens bästa.⁵ Detta gäller förstås i än högre grad om det ska uppbäras stora summor i skatt för omfördelningar och gemensamma investeringar. Länder som saknar en sådan gemenskap på grund av uppdelning i folkgrupper, men som ändå försöker tillämpa demokratiska spelregler, tenderar i bästa fall att bli som dagens Libanon. Politiken handlar då om att bibehålla en känslig, etnisk jämvikt i staten, som mer utgör en mötesplats än en institution till vilken folk känner lojalitet. I värsta fall faller allt ihop i ett inbördeskrig.

I länder där kulturskillnaderna tydligt följer geografin och sålunda är kopplade till regioner, finns det desto större hopp att finna den eleganta lösningen på problemet: federalism. För stora delar av Europa är detta en bra lösning, som alltså sker inom ramen för det enhetliga nationsstyret. Jag har medvetet valt bort begreppet ”nationalstat” till förmån för ”nationsstyre” av just den anledningen. Ett ”styre” måste inte nödvändigtvis innebära fullständig suveränitet, varför stater kan rymma flera regionalt anknutna nationer/kulturfolk med visst självstyre, samtidigt som det finns en

⁵ Ett allmänt lästips härvidlag: den briljante samtidsfilosofen Roger Scrutons skrifter

kulturell enhetlighet – om än främst på det regionala planet. I flera stater med tydligt avgränsade kulturregioner kan givetvis människors identiteter vara uppdelade mellan regionen och den större enhet som staten omfattar. Då fungerar federalismen som bäst.

Historien pekar på en korrelation – alltså ett sammanträffande eller samband, hur det än är beskaffat – mellan statsbildningar som präglas av enhetligt nationsstyre och framgång i ekonomiskt och militärt hänseende. De små, självständiga stadsstaterna i antikens Grekland ledde den grekiska kulturens uppgång. Därtill hade de en militär förmåga som inte stod i proportion till deras storlek. Det var det republikanska Rom, med dess senat, dess skiftande konsuler och dess barska värderingar, som utvecklades till härskare över Medelhavsområdet och valda delar av Europa. Vidare har det oftast varit små, sammanhållna folk i Europas utmarker som både har lyckats hävda sig överraskande väl i förindustriell tid och senare har skapat bäst välfärd för befolkningen. USA är i högsta grad en del av denna tradition, med sin egalitära författning och folkliga patriotism. Likaså det lilla, inledningsvis mycket spartanska (i dubbel bemärkelse) Israel.

Dessa politiska enheter har även det gemensamt att de har tillämpat *klassisk republikanism*. Det har funnits, och finns fortfarande i några av fallen, ett betydande folkligt deltagande i politiken (även om det kunde vara i form av en adel, som i gamla Rom). Staten är en gemensam angelägenhet, *res publica*. Om man har en andel i någonting gemensamt, uppstår också en lojalitet gentemot det gemensamma och dess författning. Dessutom finns det en annan formidabel konkurrensfördel: de inom de inflytelserika grupperna som är mest passande som ämbetsmän kan stiga i graderna. Visst är denna beskrivning generaliserande och kanske inte helt ackurat i varje enskilt fall, men i kontrast till klassiska kejsar- och kungadömen framträder de gemensamma nämnarna desto tydligare.

Vad vi också kan se genom historien, är ett högst oroande mönster av uppgång, konsolidering och förfall. Framgångsrika statsbildningar och folk börjar republikanskt, men går sedan i imperial riktning, då de kan sägas leva av avkastningen från de instiftande generationernas investeringar, för att till slut bli ett mångkulturellt, löst sammanhållet rike styrt av en allt mer degenererad och oduglig arvedynasti. Detta förebådar nedgång och upplösning. Att på nytt väcka republikanismen till liv tycks vara en grannliga uppgift. Flera gånger har sådana ansatser fört landet i helt fel riktning.

Den totalitära ideologin fascism är ett exempel på när utsagor om nedgång och förfall tas till intäkt för lanseringen av ett program som leder rakt mot katastrofen. Svaret på utmaningen får aldrig sökas i totalitära ideologier, som gör kollektivet – i det här fallet nationen – till ett egenvärde som mer eller mindre dyrkas. Sammanhållningen är ett *medel*, aldrig ett självändamål.

Ett gångbart alternativ

Jag ska börja där ovanstående avsnitt slutade. Det är hög tid att slå ett slag för sammanhållning och idén att medborgarna genom organisering i en gemenskap kan uppnå någonting som inte kan ske individuellt eller spontant. Det finns saker som till följd av deras beskaffenhet ingår i *res publica*. I själva verket fordras det en gemenskap för att det ska vara meningsfullt att tala om individuell frihet. Den sistnämnda måste till exempel försvaras och främjas av någon. Denna insikt borde alla på den politiska höger-vänsterskalan ta till sig. Sak samma gäller för att kunna åstadkomma jämlikhet. För att knyta an till den franska revolutionens tre maximer, kan man säga att broderskapet är ett medel för att kunna erhålla så mycket frihet och jämlikhet som möjligt.

Samtidigt måste gemenskapen balanseras med ett stort privat utrymme för medborgarnas del. Ett allmänt motstånd mot maktkoncentration och politisk styrning kan och bör formuleras på konservativ grund. Visst är detta även liberalt tankestoff, men liberalism lämnad ensam är teoretiskt svag. Det är en konservativ lärdom att vi ska vara rädda om sådant som har visat sig fungera någorlunda väl, och inte låta oss styras av ideologisk nit och febriga hägringar. Likaså är det en liberal-konservativ kungstanke att låta flera olika maktcentra få kämpa mot och kontrollera varandra, inom gemenskapens ramar. Federalism är även i detta avseende en god idé. Vidare måste de medborgerliga, politiska rättigheterna försvaras benhårt mot förslagna intrång från statsmaktens sida.

Det är hög tid att ge nationen/kulturfolket som bas för politisk organisering – för *republiken*, i ordets vida bemärkelse – ett ordentligt erkännande. Alltför länge har det funnits en benägenhet inom svensk politik att förneka nationen rollen som demokratins *demos*. I själva verket tycks detta vara den politiskt korrekta linjen i Sverige, som försvaras genom den berömda rasistanklagelsen, men även genom skuldbeläggning genom associering till fascism. Debatten tycks dock domineras av skribenter som mycket

väl skulle kunna finna tecken på rasism i sitt kylskåp och fascism i sitt morgonkaffe. Sådan verklighetsflykt leder ingenstans. Nationen har visat sig oöverträffad som demos; för att uppnå den ömsesidiga tillit som krävs för att medborgarna ska vara lojala gentemot gemenskapens institutioner. Att vända sig till det andra huvudsakliga alternativet för sammanhållning, religion, är någonting som borde förskräcka alla och envar.

En geografiskt avgränsad nation måste inte nödvändigtvis ha en egen stat, men däremot torde ett omfattande regionalt självstyre vara av godo. På så sätt kan mångfald mycket väl, inom vissa gränser, råda på det statliga/federala planet, medan enhetlighetens fördelar kan utnyttjas på den regionala/delstatliga nivån.

Problemet är att överdriven nationalism och totalitära ideologier från 1900-talet har gjort mycket för att kompromettera nationen som politisk faktor i Europa. Motmedlet måste, såsom redan har nämnts ovan, bestå i konservativ måttfullhet och ett benhårt vaktsläende om medborgarnas rätt till privata sfärer och maktdelning inom staten.

Avslutande frågeställningar och synpunkter

Vilka slutsatser kan man dra av ovanstående framställning? För Sveriges vidkommande finns det förstås mycket att säga. Avslutningsvis kommer därför några påståenden och frågeställningar till alla politiska block i riksdagen.

Borgerligheten borde inte vara helt besatt av den marknadsekonomiska valfrihetsmodellen och tänka till: vad är viktigt att förvalta statligt/regionalt/kommunalt? Finns det sektorer där marknadstänkandet är olämpligt? I så fall vilka? Sverige behöver en borgerlighet som ser gemenskapens värde och på vilket sätt personlig frihet faktiskt är beroende av samhörighet. Marknadsliberalism är inte svaret på alla frågor.

Borgerligheten och vänstersidan har tillsammans negligerat vilka följder den förhållandevis massiva invandringen får för sammanhållningen. Hur rimmar nuvarande politik med behovet av att underbygga demokratin – vare sig det handlar om stat eller region – och dess *demos* med i huvudsak ett, enhetligt (kultur)folk?

Sverigedemokraterna har numera tydliggjort att partiet har en kulturell definition av ”folket”. Menar partiet allvar med att folket är någonting man kan ansluta sig till? Har de någon ordentlig integrationspolitisk dagordning? Finns det verkligen tolerans inför religiösa och kulturella minoriteter?

Vänsterblocket å sin sida måste verkligen fundera över samhällsbyggets grunder. Hur hade de tänkt sig att förena en vidlyftig välfärdsstat med sådant som öppna gränser och den identitetspolitiska agenda som de driver? Kort sagt (vilket även gäller borgerligheten): hur vill de upprätthålla någonting som kräver mänsklig sammanhållning, när de samtidigt driver en politik som verkar syfta till uttunning av gemenskapen?

Alla partier måste även fundera över EU. Att kritisera och rentav motsätta sig unionen på republikanska grunder är lätt, men är ett utträde verkligen ett hållbart alternativ? Alla partier borde även fundera över Sveriges inre styrning. Hur kan den lokala och, vid behov, den regionala demokratin förbättras? Direktval av borgmästare? Ökat regionalt självstyre i de regioner som så önskar?

Var så goda att diskutera.